

ÉL-E MÉG A MAGYARNÓTA? A MUZSIKUS CIGÁNYSÁG ASSZIMILÁCIÓJA

Lakatos Tibor – András Hanga

lakatostibor17@gmail.com – andras.hanga@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2021.4.31

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy a társadalmi struktúra és az egyén közti dinamizmus kapcsolatának segítségével, rámutasson a muzsikus cigányság egyfajta asszimilációs stratégiájára melynek eredményeképpen egy, a cigány népesoporton belüli sajátos kettős identitás és társadalmi elfogadottság jött létre. Láttatni fogjuk, hogy a muzsikus cigányság előtt nyitva áll egy olyan alternatíva, amely elvezethet a teljes társadalmi beilleszkedéshez, az asszimilációhoz. Muzsikus cigány családok élettörténetét, asszimilációs stratégiáit, az asszimiláció különböző szintjeit mutatjuk be a családok élettörténeteinek keresztül, kiemelve a generációk közötti különbségeket is. Félig strukturált mélyinterjúkat készítettünk a kiválasztott családtagokkal és az interjúk elemzésével feltártuk azt a sajátos belső és külső viszonyrendszert, melynek segítségével a családok képesek úgy asszimilálódni a polgári társadalomba, hogy e közben részben megőrzik cigány identitásukat is.

Kulcsszavak

muzsikus cigányság, asszimiláció, identitás

IS THE HUNGARIAN SONG STILL ALIVE? ASSIMILATION OF THE GIPSY MUSICIAN

Tibor Lakatos – Hanga András

Abstract

In this paper, our objective is to show the actual assimilation strategies of the Hungarian-Gypsy musician families in the 21st century, using interviews and our own experience. We also present a possible course of total social integration that can become a reality in a relatively short period of time. We will try to reveal some aspects of the story of certain Gypsy families and their assimilation strategy. We will give a detailed picture of the different tools used by different generations to accomplish social integration. The interviews are made with selected family members of different families. Through analyzing the interviews, we will present the importance of the connection and relationship between the family members that helps them on the way of social integration and emancipation but may be a way to conserve some aspects of their Gypsy identity as well.

Keywords

musician gipsyes, assimilation, identity

ÉL-E MÉG A MAGYARNÓTA? A MUZSIKUS CIGÁNYSÁG ASSZIMILÁCIÓJA

Lakatos Tibor – András Hanga

Bevezetés

A magyarnóta egy évszázada meghatározó műfaja a magyarságnak, amelynek egyedüli művelői – igaz, nem szerzői – a muzsikus cigányok voltak és ma is ők azok, akik egyenlőtlen harcot vívnak a műfaj megmentéséért. Egyenlőtlen a harc, mert már nem „vigad sírva a magyar”, legalábbis nem magyarnóta mellett. Egyenlőtlen, mert már nem léteznek a régi értelemben vett kávéházak, változtak a szokások, kevesebb idő jut arra, hogy elücsörödjünk egy-egy hangulatos vendéglőben. Teljesen átalakult a vendéglátás, új üzlettípusokra cserélték fel a csárdákat, a vendéglőket, a kávéházakat, de már a presszóknek is csak az emléke maradt meg. Az újfajta üzletek, gyorséttermek és bisztrók célja nem a vendégek marasztalása, hanem – alkalmazkodva a piaci versenyhez – minél rövidebb idő alatt minél nagyobb vendégszám és bevétel elérése. De nem lehet kizárólag gazdasági indokokkal magyarázni azt, hogy szinte teljesen eltűntek a cigányzenészek és a magyarnóta a magyar vendéglátás palettájáról. Kézenfekvő mégis a közgazdasági magyarázat: a kereslet-kínálat szabálya alapján azért nincs magyarnóta, mert nincs rá kereslet, ha lenne, életre hívná a kínálatot. Ez igaz, de nem szabad elfelejtkezni róla, hogy – és ez már marketing – a keresletet meg lehet teremteni és ezt meg is teszik gyakran. Az emberek azonban amikor elhatározzák, hogy aznap este elmennek vacsorázni nem elmélkednek közgazdasági összefüggéseken és marketingfogásokon, abból választanak, ami rendelkezésre áll. Márpedig leszögezhetjük, manapság az autentikus magyar nóta nem áll rendelkezésre.

Tanulmányunkban azokról a személyekről írunk, akik itt vannak velünk és még örömmel muzsikálnának, miközben vacsorázunk vagy beszélgetünk egy pohár bor mellett. Valószínűleg már nem az asztalok között sétálva, meg-megállva, rákérdezve a kedvenc nótánkra. Az idő nem áll meg, ezért változni, alkalmazkodni kell, vágyuk inkább csak egy kis pódium nem nagy zenekarral, de mégiscsak jó hangulatot varázsolva a vendégek számára.

Felvetődik a kérdés, hogy 10-20 év múlva egyáltalán lesz-e még cigányzene, magyarnóta hazánkban. Kutatásunk során elsősorban nem a gazdasági, a munkaerőpiaci és a társadalompolitikai tényezőket vesszük figyelembe – bár ezek hatása megkérdőjelezhetetlen – hanem a muzsikus cigányságra, a cigányságon belül rájuk jellemző sajátos családi szocializációs, asszimilációs folyamatokat. A kérdés felvetése, hogy eltűnik-e a cigányzene és a magyarnóta jogos, hiszen a muzsikus cigány családok ösztönös vagy tudatos, generációk óta követett asszimilációs stratégiái, melyek a családmódban, a családi viselkedésmintákban, a gyereknevelésben, a

tanulás fontosságában és általában a „magyarokhoz” való viszonyuk nyitottságában nyilvánul meg, olyan alternatívát kínálnak, amely a teljes asszimilációt, a magyar társadalomba való teljes beilleszkedést jelentheti számukra. Véleményünk szerint minden muzsikus cigány család ezt az alternatívát követi manapság is, ezt a folyamatot erősítik gazdasági, munkaerőpiaci és társadalmi, politikai folyamatok is. Az, hogy pontosan mennyi időt vesz igénybe a beolvadás nem prognosztizálható könnyűszerrel, és nem is fog egyazon „ütemterv” szerint végbemenni az egyes családoknál. Az „eltűnést”, az asszimilációt elősegítik a vegyes házasságok, az egyre gyakoribb polgári foglalkozások, a nyelvvesztés és a muzsikus cigányok „beilleszkedési” attitűdje. De talán a legerőteljesebb hatással a „muzsikus mesterség” iránti kereslet csökkenése van erre a folyamatra.

Viszonylag kevés, kifejezetten a muzsikus cigányság történetével foglalkozó szakirodalomra lelni¹ – a téma forrásai elsősorban a cigány zenével foglalkoznak² –, mert a többi cigány népcsoporttal ellentétben, rájuk kezdetektől a folyamatos asszimiláció volt a jellemző. Érdeemes ugyanakkor megemlíteni Forray R. Katalin kutatási jelentését³ amely kísérletet tett arra, hogy új megközelítésben interpretálja a cigányzenei kultúrát a muzsikus cigányok által művelt zenei stílusra összpontosítva. Hajnóczky Tamás által készített *Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete. Cigányzenészek harca a két világháború közötti Magyarországon* című forráskiadványban megismerhetjük a cigányzenészek történetét, célkitűzéseit, két világháború közötti helyzetét, eredeti sajtóanyagok és egyéb források rendszerezett szerkesztésében. Az MCOE célkitűzése főleg a magyar cigányzenészek érdekképviselete volt, ide értve egzisztenciális helyzetük javítását, stabilizálását is. Markó Miklós műve *A régi mulató Magyarországon* 1927-ben Budapesten jelent meg. Markó könyvének anyagát felhasználva és újabb adalékokkal kibővítve (elsősorban gasztronómiai elemekkel) írta Csemer Géza *Habiszti* című könyvét 1994-ben. Sárosi Bálint a *Cigányzenekar múltja II. 1904–1944. Az egykorú sajtó tükrében* 2012. évben megjelent írásában megismerjük a muzsikus cigányság életét az 1904–1944 évig terjedő időszakban. Megtudjuk, hogy milyen vélemények láttak napvilágot róluk a sajtóban, és hogy milyen volt általában a megítélésük itthon és külföldön egyaránt.

Be kell látnunk, hogy sem a történetírók, sem a szociológusok, sem az antropológusok nem tartották sokáig fontosnak, érdekesnek, hogy külön fejezetet szenteljenek a muzsikus cigányoknak a történelmi, a szociológiai, néprajzi vagy antropológiai munkáikon belül. Emellett a muzsikus cigányok elhatárolódása, esetenként a teljes elzárkózásuk is megnehezíti, sok esetben lehetetlenné teszi a vizsgálódást. Ennek a viselkedésnek a hátterében az áll, hogy a muzsikusok mindig is külön „kasztnak” tartották magukat nem csak a cigányság, de a magyar cigányok körében is. A muzsikus cigányság azon a véleményen van, hogy a negatív sztereotípiák döntő része a többi cigány népcsoport viselkedéséből, életmódjából fakad; ők viszont nem osztoznak mindebben, tehát igazságtalan egyenlőségjelet tenni köztük és a többi cigány közé. Ők ugyanis próbálnak megfelelni a többségi társadalom elvárásainak. Ez a „megfelelési” attitűd részleges, esetenként nagyfokú identitáscsökkenéssel párosul, néha önfeladással is, és döntően a cigány nyelv használatának az elhagyásával jár együtt. Ez mégsem jelenti azonban az azonnali és teljes kulturális asszimilációt (még ha mindez abba az irányba hat is).

A 21. század elején a több évszázada sikeresen, hatékonyan funkcionáló muzsikus cigány kettős identitás valamint az ezt tápláló asszimilációs stratégia komoly kihívások előtt áll. Ezeket

¹ Id. pl.: Sárosi 1971, Apró 1995, Máté 2006, Felletár 1997, Csemer 1994, Forray 2007, 2013, Kállai 2011.

² Id. pl.: Csenki-Csenki 1977, Kovalcsik 1988a, 1988b, 1993

³ Forray R. Katalin: Muzsikusnak lenni. A „Roma zenészek legális foglalkoztatásának támogatása” érdekében indított kísérleti program. Pécs, 2007.

a kihívásokat, az őket tápláló gazdasági, társadalmi folyamatokat kívánjuk bemutatni tanulmányunkban, felhasználva tíz muzsikusként származó személy életútját, valamint – mivel korábban említettük, hogy a muzsikusként származó közösség elhatárolódása, elzárkózása esetenként kiemelkedő – fontos megemlítenünk, hogy e tanulmány egyik szerzője, szintén muzsikusként származó, ily módon egyszerre próbáljuk meg taglalni a témát tudományos megközelítéssel, ugyanakkor felhasználva a személyes, közvetlen élményeket is. Bízunk benne, hogy ezzel a kettősséggel újszerű megközelítést adjuk a muzsikusként származó viszonylag kevésbé kutatott asszimilációjának.

Rövid történeti áttekintés

Magyarországon feltétlenül, de egész Európában is elmondható, hogy a cigányság és a zene szorosan összekapcsolódik egymással. Olybá tűnik, mintha ez lenne a cigányok legősibb mestersege, pedig ez annak ellenére sem igaz, hogy a Balkánon és Dél-Európában is cigányok voltak a hivatásos zenészek. Egy az 1770. évben végrehajtott összeírás szerint a cigány lakosság kétharmada élt kovácsolásból, de csak töredékük zenélésből (Faragó 2010).

A 19. század közepén születik meg a verbunkos elemekre, tehát a hazai zenei hagyományokra épülő műfaj a magyarnóta, kevésbé népszerű nevén a *népies műdal*. A kor haladó szellemiségű rétegének égető igénye támadt egy olyan szimbolikus jelleggel bíró zenei műfajra, melyet magyarnak lehetett tekinteni és egyszerre adott alkalmat a mulatozásra és szomorodásra, a mélabúra. Bár ezeket a dalokat zongorakísérettel írták, az első perctől egyértelmű volt, hogy a magyarnóta terjesztői a cigánybandák. Még mielőtt megjelentek volna a dalok kottái, a cigányzenészek „hallás utáni” játékkal már rég megkedveltették azokat a közönséggel. A magyarnóta nem idomult, nem vette át a nyugat-európai műzene változásait, története során végig megőrizte sajátos jegyeit, ezért tudott „nemzeti kincsünké” válni. A magyarnóta szerzői között egyaránt találunk cigány és nem cigány származású szerzőket, az előadók ellenben kizárólag a cigányzenekarok voltak. Legfőképpen a városi cigánybandák játszották a magyarnótákat és a fővárosi zenészek különösen kiemelkedtek közülük. A fővárosban mindent elsőprős népszerűségnek örvendett a magyarnóta és ezzel maguk a cigányzenészek is, miközben a nótaszerzők legtöbbször a legegyszerűbb dallamokat sem tudta kottára vetni.

Ahogy mind népszerűbbé vált a cigányzene, úgy váltak a cigányzenészek a cigányság úgymond arisztokratáivá. Mátray Gábor így ír a muzsikusként származókról: „A nagyobb jelességre emelkedett zeneművész tehát éppen úgy vívja ki a világ tisztóletét és a századokig hangzó hírt s nevet, miként a köztapsokban részesült jeles népzeneész, ki (legyen bár a legaljasbb népfaj származéka) műtehetségét a maga nemében kitűnő fokig művelvén, érdemessé teszi magát, hogy ne csak kortársai viseltessenek méltánylással iránta (kivált saját honában, melynek hosszas szolgálatát szentel), hanem arra is tarthasson számot, hogy utolsó pihegésével ne tűnjék el egyszerre emlékezete az utókor elől” (Mátray 1984: 288). Kezdték egyre határozottabban megkülönböztetni őket a cigányság többi tagjától, és még csak véletlenül sem jöttek létre egyes házasságok a cigányság többi tagjával. Ezek a zenészek oda szegődtek be, ahol megfizették őket: lehetett az illető nemes, polgár, sőt akár gazdag paraszt is. A leglényegesebb elvárás minden esetben annyi volt csupán, hogy a legtökéletesebben ki kellett elégíteni a megrendelő igényeit. A Hét című korabeli lap újságírója plasztikusan érzékelteti a helyzetet ezt írva: „A cigányprímás a magyar úrnak utolsó, fel nem szabaduló jobbágya. Az urak a teljes alázatot várták el a zenészekről, (...) keseregjen helyettünk a cigány. Rájuk bízunk ezt a mesterséget, mivel, hogy urak vagyunk. Vagy van e nagyobb uraság annál, hogy az érzést is a szolgára bízunk?” (Sárosi 1971: 173).

Zsidó cigányok

Az úgynevezett zsidó cigányok érdekes, különleges színfoltjai a magyar zenetörténetnek. Ők egy mára elfelejtett, de korában jól meghatározott csoportját jelentették a szórakoztató zenészeknek. Az elnevezés nem a vegyes származásra utal, hanem inkább azokra a zsidó muzsikuskokra, akik saját zenekarukban vagy cigányzenekarokkal közösen szórakoztató cigányzenét szolgáltattak a különböző ünnepi eseményeken, bálokon, esküvőkön, egyéb családi rendezvényeken. Az úgynevezett zsidó-cigányokról a korabeli magyar lapokban még sok írás jelent meg, a téma érdekes megközelítésével, illusztrálásképpen álljon itt a következő idézet: „Egy immár kihalóban lévő emberfajta, a zsidó-cigány, évtizedeken át érdekes alakja volt a magyar népeletnek. Életmódja, foglalkozása tette érdekessé s korai pusztulása etnográfiai ritkasággá. Ma már alig itt-ott él egy-kettő belőlük, elkeveredve különféle cigánybandákba, színházi zenekarokba, mint utolsó képviselői egy olyan foglalkozásnak, melyet kiragadtak kezeikből s melyet ők nem is fognak többé visszahódítani. Erdély egyes pontjain, Máramaros, Bereg, Ung megyékben, Kaposváron, Szegeden, Érsekújváron, Budapesten még él egy-egy ilyen zsidócigány, különösen az északkeleti megyékben kisebb bandák is találhatóak, de a cigányverseny mindenütt szorítja, pusztítja, öli őket s végleges kihalásukat semmi sem tudja immár feltartani” (Dr. Bányai 1905: 1).

A 18. század végén, a 19. század elején a zsidó cigányok izgalmas szerepet töltöttek be a magyarországi zenei repertoárban. Elsősorban a Dunántúlon jelentős szerepet vállaltak a szórakoztató zenei igények kielégítésében a cigánybandákkal közösen, egyenrangúan. A 18. század végén a magyarországi zsidó zenészbandák nem kizárólag a zsidó ünnepi eseményeken voltak jelen, hanem a magyar lakosság is igényt tartott a szolgáltatásaikra. A klezmerek mulattatták a bálozókat éppúgy, mint a szórakozni vágyó arisztokratákat. Ugyancsak dr. Bányai Elemér a következőket írja a Hazánk c. folyóirat 1905. évi 7. számában a zsidó cigányok népzenei történeti szerepéről: „A Magyar népzene történetében a XVIII-ik században és a XIX-ik elején érdekes szerepük volt a zsidó cigányoknak. Terjesztői, előadói voltak ők különösen a dunántúli vidékeken a Magyar népzeneének és a zenei szükségletek kielégítésében osztoztak a cigányokkal, kik mellett szabadon érvényesülhettek” (Dr. Bányai 1905: 1).

Cigányzenészek az első világháború alatt

Az első világháború nem csökkentette a magyarnóta népszerűségét. Igaz, hogy számos cigányzenész kapott behívót és nem mentesültek a frontszolgálat alól, de találtak arra is módot, hogy a háborús körülmények között, sokszor a csataterén is gyakorolják a mesterségüket. Bármilyen ünnepi esemény alkalmával a cigányzenészek biztosították a muzsikát. Az első világháborúról szóló írások gyakran említenek a harctéren muzsikáló cigányzenészeket: „A háború a cigányt is elvitte, ma annyi cigányon feszül a császári és királyi hadsereg vagy a honvédség egyenruhájára, amennyi valószínűleg a nagy Fáraók uralkodása óta nem volt eljegyezve Mars istennek. S azt mondják, hogy a cigány ezt határozott megtiszteltetésnek veszi. Valami elismerésfélének, amely megszünteti régi kasztjellegét ... Ami a harcteret illeti, nem mondjuk, hogy cigányvitészség nincs. Főleg azóta nem lehetünk ily véleménnyel, amióta az Andrássy-úton, nemrégiben, csukaszürke sántikáló hősök közt láttunk egy barnaképű harcost, akinek mellén ezüst vitészségi érem ékeskedett. Úgy vettük észre, a sorban ő volt a legbüszkébb, vígan és mosolyogva tekintgetett” (Sz.n.: A cigány a harctéren. *Új idők*, 22.évf. 4.sz. 156. 1916. 01. 30.)

A 20. század elején már nem volt ritka a vegyes házasság sem. A leghíresebb ilyen esemény Rigó Jancsinak egy amerikai milliomos lányával kötött házassága, aki történetesen a belga herceg felesége volt. A korabeli sajtó így áradozott a „titokzatosan misztikus” eseményről: „Ezt a csudásan szép asszonyt ez a fekete legény hazahegedülte magának a brüsszeli

arisztokrácia ragyogó köréből s az asszony odahagyta férjét, otthagya gyermekeit és jött vele árkon-bokron keresztül. Mint egy regénybeli szerelmes, csak hogy kevesebb bajjal meg fáradtsággal, mint az érzelmes regények hősnői, mert magával hozott néhány milliócskát, ami fölötté megkönnyíti az utazást és az élet apróbb kényelmeinek élvezését is lehetővé teszi” (Sz.n.: Képes krónika. *Új idők*, 3. évfolyam. 2. sz. 43. 1897. 01. 03.).

A második világháborút követő időszak, a szocializmus

A cigányzenészek népszerűsége nem csökkent egészen a második világháborúig, majd a világegés után is folytatódott, bár a szocialista életfilozófia nem kedvelte a mulatozást, a kötetlen hangulatú, szabados találkozókat, a nótázást. A polgári életmóddal együtt megszűntek a jelképüknek számító kávéházak, de a kisvendéglők, családi hangulatú vendéglátóhelyek is (ez a sors várt többek között a világhírű New York Kávéházra is, amely IBUSZ iroda és sportáruházként is üzemelt egy ideig). A cigányzene és a cigányzenészek is kimentek a divatból. A zenészek legtöbbje életmódot kellett váltson és legtöbbször fizikai munkával kereste a kenyerét. A muzsikus dinasztia évszázados hagyománya megszakadt.

Az 1960-as gazdasági liberalizáció egy időre újra megteremtette a keresletet a cigányzene iránt, elsősorban a külföldi vendégek szemében. Nem csak a cigányzene – amit egyébként, mint magyar zenét azonosítottak a külföldiek – de az egész ország is izgalmas célpont lett a nyugat-európai emberek számára, de az idegenforgalmi kínálat meghatározó eleme a cigányzene, a magyarnóta lett. A cigányzenészek sok külföldi vendégszereplésre kaptak meghívást, ennek okán az akkori fiatal nemzedék újfent kedvet kapott a zenéhez. Mintegy jelképül a fellendülésnek 1985-ben megalakult a 100 Tagú Cigányzenekar. A korabeli médiában jelentős szerephez jutott a cigányzene, a magyarnóta és cigány „népi zenekarok” alakultak. Rendszeresen szerveződtek prímásversenyek is, a legismertebb nyertese ezeknek a versenyeknek Puka Károly volt, aki megkapta a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét.

A rendszerváltást követő időszak

A rendszerváltást követően gyakorlatilag az egyik napról a másikra megszűnt a kereslet a magyarnóta és a cigányzene iránt. Az új politikai és gazdasági rendszer pillanatok alatt romba döntötte azt a sikeresnek induló folyamatot, amelyet a muzsikusok valamikor elérhettek. A vendéglátóipari egységek privatizálása egy teljesen új munkaerő-piaci helyzetet eredményezett a cigányzenészek számára. Az állami és önkormányzati bérlakások tömeges kiárusítása kritikus lakásproblémákat okozott a roma családok körében. A szakképzettség iránti megnövekedett igény, az új gazdasági és társadalmi jelenségek, valamint az információs társadalom kibontakozása jelentősen megnehezítette a muzsikus cigány családok életét. A családfenntartó férfi eddigi életpályája a muzsikus életről szólt, a befektetett energia és munka a zenetanulás területére összpontosult, amelyet más területre átváltani, átépíteni már nem lehetett. A továbbképzés, az átképzés lehetőségével a cigányzenész nem tud élni, annál is inkább, mert a hagyományos szakmák és az ahhoz szükséges ismeretek, készségek gyakran még az alapkompenciák sem nem állnak rendelkezésére, és ezáltal nem versenyképesek a munkaerőpiacon⁴. A cigányzenész családok a gyermekeiket egyre inkább vagy a polgári foglalkozások felé irányítják, vagy a zeneművészet területén a klasszikus zene felé terelgetik. Igaz, a cigányzenét többször is eltemették már, de eddig mindent túlélte. Túlélte azt is, amikor a 20. század elején megérkezett

⁴ A cigányzenész hétéves korától tanulja a szakmáját és egy 40-50 éves férfi nehezen tud már váltani, illetve új szakmát tanulni.

a jazz Amerikából. Túlélte az 1930-as évek világgazdasági válságát⁵. S túlélte a Rákosi korszakot is, amikor osztályidegennek bélyegezték a cigányzenét. Sajnos úgy tűnik, hogy a rendszerváltozás végül is megadta a kegyelemdőfést. Azt megelőzően vendéglátóipari egységek állami tulajdonban voltak és kötelező volt bennük zenekart alkalmazni a vendégtér befogadó képességének függvényében, szinte mindenhol volt élőzene. Amikor viszont megszűnt az ilyen irányú kényszer, szinte pillanatok alatt eltűnt onnan a cigányzene – tisztán gazdasági okokból. A legtovább még a szállodákban alkalmaztak cigányzenészeket, de amikor azok is külföldi befektetők kezére kerültek, szinte lehetetlen lett megélni az eddigi módon.

Elméleti megalapozás

Szükséges egyféle elméleti megalapozás az identitással, etnikai identitással kapcsolatban, mely segít megérteni a muzsikus cigányok sajátos helyzetét. E témában segítségül hívjuk Pálos Dóra „Cigány identitások nehézségei” című írását (Pálos 2010). Általában identitás alatt egyrészt az örökölt, másrészt a szerzett (család, iskola, munkahely, tágabb környezet) tudásunk, tapasztalatunk alapján kialakult önképünket, önazonosságunkat értjük. Nagy jelentősége van az identitás kialakulásában és alakulásában a tudatosságnak is (az identitás nem egyszeri, végleges, lezárt állapot, hanem dinamikus, változó, változtatható folytonosság).

Az etnikai identitás rendkívül összetett fogalom. Tulajdonképpen egy keretrendszer, amelyen belül az egyének tekintetében igen nagy a mozgástér. Az egyedi eltérések oka abban rejlik, hogy az egyes személyeknek igen eltérő kulturális és társadalmi szocializációs tapasztalataik, élményeik lehetnek, illetve ők maguk ezeket az élményeket miképpen élik meg és milyen következtetéseket vonnak le belőlük. A muzsikus cigányok esetében a keretrendszer a család, a családra jellemző szocializációs minták a családon belüli hierarchia. A hierarchia ebben az esetben nem kizárólag a családtagok közötti alá- és fölérendeltséget jelenti, hanem azt is, hogy a család milyen értékrendet képvisel a belső és a társadalomhoz kapcsolódó normák, szabályok, viszonyok között. Annak ellenére, hogy az egyéni szabadság jelen van a társadalomhoz való viszony tekintetében, mégis létezik egy olyan, minden családra érvényes „viszonyulási minta”, amelynek eredményeképpen kialakul a kettős identitás (Bindorffer 2001). Ezt a kettős identitást az egyének nem kényszernek élik meg, hanem magától értetődő dolognak. Ez azért lényeges, mert ez a fajta „könnyed”, természetes beilleszkedés, alkalmazkodás megkönnyíti a kölcsönös elfogadást.

Érdeemes említést tenni Jean Phinney, amerikai pszichológus véleményéről, mely szerint vannak olyan részei az etnikai identitásnak, amelyek a csoportok minden tagjára érvényesek: ezek azok az elemek, amelyek az összetartozást jelentik és folyamatos fennmaradásukhoz elengedhetetlenek a többi csoporttaggal együtt megélt élmények, aktivitások és a kulturális tradíciók gyakorlása (Phinney 1996). További fontos megállapítás Phinney részéről, ami nagyban vonatkozik a muzsikus cigányságra, hogy azok, akik ugyanahhoz az etnikai csoporthoz tartoznak, esetenként jelentősen különbözhetnek egymástól az etnikai identitás számos komponensében. Szintén fontos, hogy az önkategorizálás illetve annak lehetősége nagyban függ a külső rasszjegyeiktől. Azok számára, akiknek külső jellegzetességeik egyértelművé teszik az etnikai hovatartozásukat az identitásuk eleve meghatározott. Az ő számukra az identitás választása már csak bizonyos határok között lehetséges (Phinney 2003).

A közösség által játszott zene alapján a muzsikus, illetve cigányzenész tudományos diszkurzus alkategóriákat alkotott, amelybe csoportosítani, integrálni tudja a közösség tagjait aszerint, hogy milyen műfajokat játszanak (Kállay 2002; Forray 2007; Révész 2015). Ezen kategóriák szerint megkülönböztethetünk komolyzenét játszó fiatalokat, cigányzenét játszó idősödő

⁵ A bevezetett kötelező betegbiztosítási díjak miatt a 20-25 fős cigányzenekarok létszáma 8–10 főre csökkent.

zenészeket, autentikus zenét játszó általában oláh cigány népzeneészeket valamint tánc és szalonzenészeket. Az első csoportba azokat a komolyzenét játszó fiatalokat sorolják, akik rendszerint a verbunkosból kinőtt klasszikus cigányzenével foglalkozó családok leszármazottai. Számukra a zene a szülők tudatos választásának következménye. A klasszikus zene műfaját leginkább a „kávéházi” zene hanyatlása miatt választották. A második csoportba tartozók azok, akik ma többnyire a 30-as éveikben járnak és a cigányzene virágkorában gyerekek voltak, a cigányzenében szocializálódtak és családi tradíciót követték. A harmadik csoport tagjai többnyire oláh cigányok, kis számban beás közösségbe tartozók, akik nem rendelkeznek magasabb iskolai képzettséggel. A negyedik csoportba tartozó tánc- és szalonzenészek a divatot követve a gépzene megjelenésével váltak ismertté – sokszor egyedül vagy szintetizátorral, harmonikával kísérve szórakoztatnak. A harmadik csoportban említett „autentikus” népzeneét játszó oláh és beás cigányok által művelt zene szándékosan és határozottan nem témája az írásnak, hiszen nevezett két népcsoport nem tartozik a „muzsikus cigányság” kategóriájába. Ők maguk is élesen elhatárolódnak e tekintetben. Az említett tudományos diskurzus szerinti besorolás, meghatározás kiegészítése, esetenként azok pontosítása, árnyalása a tanulmányunk célja. A tanulmány – szerzők szerinti – újszerűségét és hiánypótló szerepét az adja, hogy, olyan egyéni, sajátos szemszögből taglalja a témát, amire ismerete szerint még nem volt példa. Természetesen ez azzal jár, hogy a jelenlegi tudományos diskurzus megállapításai, következtetései némileg hátrányt szenvednek.

A muzsikus cigány közösség esetében a csoport tagjai hagyománnyal, kulturális tudással rendelkeznek, ugyanakkor a korábban említett kettős identitás kapcsán is megfigyelhető a társadalmi integrációra, szolidaritásra és beilleszkedésre vonatkozó igényük. Ennek létrejöttéhez és megőrzéséhez a kommunikatív cselekvés, mint a két csoport kölcsönös megértésének funkcionális jellege nélkülözhetetlen. „Az életvilág szimbolikus szerkezetei az érvényes tudás meghosszabbításának, a csoportszolidaritás megszilárdításának és felelősen cselekvő személyek felnevelésének útján teremtik újra önmagukat. Az újratermelési folyamat új helyzeteket kapcsol az életvilág fennálló állapotaihoz, mégpedig a jelentések és a tartalmak (a kulturális hagyomány) szemantikai dimenziójában éppúgy, mint a (társadalmilag integrált csoportok) szociális terének és (az egymásra következő generációk) társadalmi idejének dimenziójában. A kulturális újratermelés, a társadalmi integráció és a szocializáció e folyamatainak megfeleltethetők az életvilág szerkezeti összetevői: a kultúra, a társadalom és a személyiség” (Habermas 1981: 166). Ezt a folyamatot az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat

A kölcsönös megértésre irányuló cselekvés újratermelési funkciói

	Kultúra	Társadalom	Személyiség/osztály
Kulturális újratermelés	áthagyományozás, bírálat, kulturális tudás elsajátítása	a legitimáció szempontjából hatékony tudás megújítása	a műveltség újratermelése
Társadalmi integráció	az értékorientációk központi készletének immunizálása	interszubjektíven elismert érvényességi igényeket követő cselekvések összehangolása	a társadalmi hovatartozás mintáinak újratermelése
Szocializáció	a kultúra elsajátítása	értékek internalizálása	az identitás kialakítása

Forrás: Habermas 1981: 171.

A muzsikus cigány közösség zenei tudását, kulturális sajátosságait áthagyományozással teremtette újra, generációról generációra hagyományozódott a kulturális tudás, a fiatalok elsajátították a zene iránti szeretetet és a jellegzetes tudást. Napjainkra azonban a megváltozott munkaerőpiaci körülmények más stratégia kidolgozására készítették a közösség tagjait, a csoport azonban felmenői muzsikus voltát még büszkén vallják.

McQuail a kommunikáció funkcióit különböző szintek és kommunikációs célok szerint csoportosította, tanulmányunkban a kutatás témája szempontjából releváns identitás (mint kommunikációs cél) mentén összegezzük a funkciókat (2. táblázat).

2. táblázat

Az identitás, mint kommunikációs cél kommunikációs funkciói McQuail nyomán

Szint	Kommunikációs funkciók
Intrapersonális kommunikáció	ellentmondásmentes és pozitív önkép fenntartása
	értékek megerősítése
	önmegfigyelés
	az én és az éntudat kialakítása
Interperszonális kommunikáció	csoportidentitás kifejezése
	határok kijelölése
	közös normák és értékek kialakítása
	csoporttudat kialakítása
Csoporton belüli kommunikáció	összetartozás kifejezése
	identitástudat erősítése
	szimbólumok elsajátítása, használata, teremtése
Intézményi-szervezeti-hálózati kommunikáció	nemzeti identitás kifejezése
	a szuverenitás erősítése
	nemzeti értékek, nemzettudat terjesztése
	kultúra és nyelv fenntartása
	kulturális és művészeti alkotások

Saját szerkesztés

McQuail szerint a kommunikáció nem más, mint egy problémára adott válasz: „A fő kérdés, hogy miért lépnek az emberek kommunikációs aktusokba. Ebből kifolyólag a cselekvő egység által tapasztalt, meghatározott vagy választott probléma és az alkalmazott kommunikációs megoldás közötti kapcsolat áll figyelmünk középpontjában” (McQuail 2003: 310). A muzsikus cigányság esetében az intraperszonális szinten történő funkciók működnek, a közösség számára ezek nem jelentenek különösebb problémát. A vizsgált csoport esetében az interperszonális szinten mind a csoportidentitás kifejezése, mind a közös normák, értékek és csoporttudat kialakítása megtörtént és stabil, szemben a határok kijelölésével – utóbbi ugyanis az asszimilációs és integrációs folyamatok következtében instabil, rendszeres kognitív disszonanciát eredményez. A csoporton belüli kommunikáció esetében az összetartozás kifejezése a muzsikus cigányság körében erős, a származással kapcsolatos büszkeség, a felmenők tisztelete és a hagyó-

mányok megtartása fontos, hiszen ezek erősítik az identitástudatot, ugyanakkor a szimbólumok használata terén nem erőteljes/meghatározó a csoport tevékenysége. A zene szeretete és ismerete azonban – még ha nem is hivatásszerű az alkalmazása – képes kitölteni ezt a funkciót. McQuail elméletének utolsó szintje – amely az identitást, mint kommunikációs célt tárgyalja – az intézményi-szervezeti-hálózati kommunikáció. A muzsikus cigányság számára a nemzeti identitás kifejezése felmerülhet problémaként – hiszen már magyarnak vallják magukat, mégis megkülönböztetik önmagukat a magyarok csoportjától –, továbbá az az örökölt asszimilációs ígéret, miszerint a „magyarrá” válás egy reális ígéret gyengítette a csoport szuverenitását (Kovai 2013). A vizsgált csoport esetében a kultúra fenntartása a hagyományörzéssel történik, ugyanakkor – ahogy az interjúkból majd kiderül – az alanyok már nem ismerik, vagy ismerik, de nem használják a cigány nyelvet. A muzsikus cigányok e szinten legerősebb kommunikációs funkciója a kulturális és művészeti alkotások, amelyekre a csoport minden tagja visszavezeti identitását, minden interjúalany számára a felmenői muzsikus családja, a zene tisztelete és szeretete a mérvadó és bár sokan a munkaerőpiaci viszonyok miatt polgári foglalkozást választanak, a zene akkor is meghatározó marad a családban, a vegyesházasságok azonban csökkenthetik a továbbörökítést, a származással kapcsolatos büszkeséget.

Kutatásmódszertan

A módszertan kialakításakor interdiszciplináris szempontokat vettünk figyelembe, az oral history és az etnográfia módszerére (Küllös 1982), valamint a félig strukturált interjúk biztosította adatgyűjtési módszerre támaszkodtunk. A kutatás módszerül a kvalitatív kutatások egyik legismertebb és legelterjedtebb formáját a félig strukturált interjút választottuk, amelynek segítségével lehet – véleményünk szerint – a legjobban vizsgálni a kutatás alanyainak identitását, élet-történetét. A félig strukturált interjú által nagyfokú szabadságot biztosítottunk az alanyok számára és feloldottuk a szituációból adódó, gyakran jelenlevő feszengést is. Utóbbiban fontos szempont volt, hogy a tanulmány egyik szerzője is a muzsikus cigány közösség tagja, mindez az interjúalanyok kiválasztásában segített, mert a differenciálás szempontjainak meghatározást könnyítette meg. A legnagyobb segítséget az jelentette, hogy az interjúk során nagyon bizalmas kapcsolat alakult ki köztünk és hiteles válaszokat kaptunk a kérdéseinkre. Ebben a tekintetben nem jelentett hátrányt, hogy a kérdező nem zenész, mivel a muzsikus cigány identitásnak ez nem feltétele. Az interjúk vezérfonalául szolgáló kérdések a következők voltak:

- ◆ Mit jelent számukra a muzsikus cigány lét?
- ◆ Miként definiálnák a muzsikus cigány identitást?
- ◆ Mi a véleményük a magyar-cigány vegyes házasságokról?
- ◆ A gyereknevelésben látnak-e cigány sajátosságokat?
- ◆ Mennyire fontos a tanulás a családban?

Az interjúk fenti meghatározott kérdései mellett az interjúalanyok egyéni történetei időnként az oral history módszeréhez hasonlóan alakultak. Meglátásunk szerint az egyéni vélemények mellett a saját élettörténetek illusztrálják leginkább a vizsgált csoport identitását. Mindig hagytuk, hogy az interjúalanyok saját ritmusukban és időrendben beszéljenek a családtörténetükről, időnként finoman orientálva őket arra, hogy az általunk feltett kérdésekre is választ kapjunk.

Az interjúalanyok bemutatása

A vizsgálat során tíz interjúalannyal készült félig strukturált interjú. A vizsgált csoport szociológiailag jól körülhatárolható, az alanyok kiválasztása során az első és legfontosabb kritérium a muzsikus családból való származás volt, ebből következően a zenei tanulmányok folytatása is – mint a családi hagyomány továbbörökítése – fontos szempont volt, mind az

interjúalanyok, mind az ő gyerekeik esetében. Az interjúalanyok kiválasztásának legfontosabb szempontja, hogy mindegyike muzsikus cigánycsaládból származik, ami azt jelenti, hogy több nemzedékre visszamenően a családok férfi tagja muzsikálásból élt, a zenélést hivatásszerűen folytatta. Mindegyikőjük természetszerűen „magyar cigány”, másnéven „romungro”, hiszen a magyarországi cigányok közül kizárólag ők, azok, akik muzsikus cigányként azonosították magukat még akkor is, ha nem ez volt a foglalkozásuk. Az interjúalanyok között volt olyan, aki csak gyermekkorában esetleg fiatal korában zenélt és később felsőfokú iskolai végzettséget szerzett, értelmiségi vált; volt olyan, aki folytatta a családi hagyományokat és vendéglátóipari egységekben muzsikál ma is gyakran jár külföldi turnén. Volt köztük olyan, aki bár a zenét választotta hivatásul, de műfajt váltva bárzongoristaként lett jó nevű, elismert személy. Olyan is megtalálható köztük, aki eleinte elutasította a zenei hivatást, felsőfokú végzettséget szerzett, de később mégis úgy döntött, hogy a zenélést választja hivatásul, igaz nem cigányzenét, magyarnótát, hanem dzsessz és komolyzenét. Egyikőjük a családi hagyományokat követve több évig muzsikált különböző éttermekben, aztán mivel nem látott perspektívát a műfajban vendéglátóegységet üzemeltetett Magyarországon, majd később a tengerentúlon. Szándékosan, hogy a ritka kivételt is bemutassuk egy cigány nőt is választottunk, aki gyermekkorában tehetséges zenészként indult, de később szülei úgy döntöttek, hogy nincs jövője a műfajnak és inkább szorgalmazták, hogy tanuljon tovább a gyermekük. Belőle is értelmiségi vált. A megszólaltatott interjúalanyok életkora is különböző. Azok akik a muzsikálást hivatásszerűen űzték vagy űzik ma is, mind az idősebb generációhoz tartoznak, 50 év felettiak. Akik pedig csak gyerekkorukban esetleg fiatalon űzték ezt a hivatást, mind 40 év alattiak. Általánosságban elmondható, hogy igyekeztünk a lehető legtöbbféle életutat bemutatni, a zenéléshez való viszony szerint, vagyis, hogy legyenek olyanok, akik egyáltalán semmilyen módon nem zenéltek (mint a cigánycsaládból származó szerző), olyanok, akik gyerekkorukban zenéltek, de nem folytatták illetve olyanok, akik kitarítottak mellette. A műfajok tekintetében is igyekeztünk differenciálni, úgy, mint „klasszikus” cigányzene, magyarnóta illetve dzsessz és komolyzene. A nemek esetében leginkább a férfiak dominálnak, amely többnyire a roma kultúra néhány sajátos vonásának tükrözése, ugyanis a késői modernizáció és a roma hagyományok eltérő integrációt tettek lehetővé a csoport körében (Erős 1998, Csepeli – Fábián – Sik 1998, Forray – Hegedűs 1998, Neményi 1999). Az interjúalanyok legfontosabb jellemzőit a 3. táblázatban ismertetjük.

A összefoglaló táblázatból is látszik, hogy a vizsgált csoport minden tagja muzsikus cigány családból származik, a továbbörökítés kapcsán azonban a csoport két részre oszlik. A továbbiakban röviden ismertetjük az alanyok zenéhez fűződő viszonyát.

A1: Zenei tanulmányait 6 éves korában kezdte, ekkor kezdett el zongorázni. Gimnáziumban érettségizett 1969-ben. Klasszikus zenei tanulmányokat folytatott és hivatásos előadóművészi engedélyt szerzett. Úgynevezett „kávéházi zenét” játszott, repertoárjában szerepeltek klasszikusok, csakúgy, mint magyarnóta, jazz és tánczene. Számos híres, nívós étteremben és szállodában megfordult.

A2: Muzsikus cigány család tagjaként gyerekkorától kezdve a zene szerves részét képezte az életének. Zeneiskolai tanulmányokat is folytatott, de sohasem tűzte ki célul, hogy hivatásos zenész legyen, inkább jogi diplomát szerzett.

A3: Komolyan foglalkozik a zenével, ősei hivatását sajátjának tartja. A Rajkó Zenekarban kezdte pályafutását, tagja volt a 100 Tagú Cigányzenekarnak is, továbbá a mára már megszűnt Honvéd Együttesben is zenélt.

A4: Polgári foglalkozást választott, nem zenél.

A5: Gyerekkorában kedvtelésből cimbalmozott és bár édesapja szerette volna, ha zenész lesz belőle – zenei tagozatos általános iskolába járt – de ő másként döntött, a vendéglátóiparban dolgozik, döntését a családja elfogadta.

3. táblázat
Interjúalanyok jellemzői (saját szerkesztés)

Interjú- alany	Neme	Szüle- tési év	Származását tekintve mu- zsisikus család tagja-e	Zenei tanulmá- nyok	Gyerme- kek száma	Gyermekek kapcsolata zenével
A1	férfi	1941	igen	igen	2	–
A2	férfi	1985	igen	igen	2	ismeretlen (óvodás korú)
A3	férfi	1978	igen	igen	2	a kisebbik gitározni tanul
A4	nő	1987	igen	nem	1	ismeretlen (óvodás korú)
A5	férfi	1971	igen	igen	3	1 fő muzsikus
A6	férfi	1992	igen	igen	–	–
A7	férfi	1988	igen	igen	–	–
A8	férfi	1961	igen	nem	2	–
A9	férfi	1958	igen	igen	2	1 fő hegedűművész
A10	férfi	1976	igen	nem	2	–

A6: Bár muzsikus cigány családból származik, nem volt egyértelmű számára, hogy zenei pályára lépjen. A tanulmányait informatikai középiskolában kezdte el, azt követően pedig mérnök informatikus szakon tanult egy budapesti főiskolán. Ott szembesült azzal, hogy nem jól választott és az ő szavaival élve „élete egyik legnehezebb döntését hozta meg azzal, hogy abbahagyta 2 év után a főiskolai tanulmányait.” Azóta a zenével foglalkozik: jazz és pop zenész, zeneszerző, zenetanár.

A7: Zenei tanulmányait Budapesten kezdte, majd rövid idő alatt 16 évesen felvételt nyert a bécsi zeneakadémia különleges tehetségeinek osztályába. Olyan világhírű gitárművészek kurzusain vett részt, mint Antigoni Goni (The Juillard School) és Thomas Offerman (Berlin Guitar Academy). Több alkalommal kérték fel a Bécsi nyári színház zenei vezetésére, zenei betétek megkomponálására. 2014 óta a bécsi Yehudi Menuhin Alapítvány tagja.

A8: Nagypjával megszakadt a hivatásszerű zenélés a családban, édesapja benzinkutas volt, de ő még tanult hegedülni gyerekkorában. Vendéglátóipari iskolában tanult, majd főpincér volt a Hungária Kávéházban. Később családjával együtt az USA-ban telepedett le. Azóta ott él és sofőrként dolgozik. Kedvtelésből otthon zenélnek.

A9: A hegedülést hat éves korában kezdte. Több kerületi és budapesti versenyt nyert. Meghatározó, prominens alakja a jelenkori muzsikus cigányságnak és aktív cigányzenész. A 100 Tagú Cigányzenekar tagja.

A10: Több generációs zenész család tagja, vonzódik a zenei világhoz, műsorvezetőként dolgozott egy zenei csatornánál, de ő maga nem zenél.

A fent említett interjúalanyok mindegyike megegyezik abban, hogy több generációra visszamenőleg apai és anyai ágon is muzsikus cigány családból származnak. Mégis egymástól eltérő életpályát, különböző asszimilációs modelleket képviselnek.

Az interjúk ismertetése

A továbbiakban röviden ismertetésre kerül a tíz interjú, öt tematikus egység által bemutatva az interjúalanyok életpályáját és elképzeléseit a saját társadalmi csoportról, valamint saját identitásuk jellemzőit. Az öt tematikus egység a következő:

- ◆ a muzsikus cigány lét jelentősége,
- ◆ a muzsikus cigány identitás definiálása,
- ◆ vegyesházasság, akkulturáció,
- ◆ a zene szerepe a gyereknevelésben, továbbörökítésben,
- ◆ a tanulás szerepe a családban/értelmiségivé válás hatása az identitásra.

A fenti tematikák mentén az interjúk bemutatása történik, kiemelve pár „jellegzetes” interjúrészletet, ugyanakkor összefoglalva a vizsgált csoport vélekedéseit az adott tematikában. A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé az egyéni interjúk részletekbe menő elemzését – bár mindegyik interjúalany egyéni életútja külön-külön is értékes elemzés tárgya lehet –, ezért arra a megoldásra vállalkoztunk, hogy a beszélgetésekből levont következtetéseket, elemzéseket egységesen a 7. fejezetben helyezzük el, így egy átfogó összefoglalását adhatjuk kutatásunknak.

A muzsikus cigány lét jelentősége

A 18. századig a magyar zenei világba nem kapcsolódtak be a cigányok, legalábbis tömegesen nem (Sárosi 1971). A század lassú foglalkozásváltása azonban „életre keltette” a cigányzenét, ezáltal pedig a muzsikus cigány fogalmát is. Minderre – ahogy már korábban is említésre került – a nacionalizmus apparátusa hatott, megteremtve a társadalmi igényt a magyar kultúrára, a magyar zenére: „A cigányok szórakoztató zenében való hatalomra jutását nagyban elősegítette a társadalomnak a szórakoztatók iránt tanúsított lenéző, elítélő magatartása. Ami a társadalom kereteibe szorosabban beletartozók számára megalázkodásnak, lecsúszásnak számított, az ő viszonyaik között éppen a társadalomba való bejutás, az érvényesülés legjobb útját jelentette. A 18. század végére, a cigánybandák első sikeres megszólalásával valóban eljutottak odáig, hogy a cigány foglalkozások között (az addigi kovácmesterséggel szemben) a zenélés lett a legrangosabb, a cigányok számára is legvonzóbb foglalkozás” (Sárosi 1971: 553). A zenével egyre lelkesebben foglalkozó cigányok pedig generációkon átívelve magukévá tették a zenei hagyományokat, elsajátították a hangszereken való játékot és rögtönzések és díszítések területén újításokat is bevezettek, mindezek következtében megszületett a cigány zene és a muzsikus cigány közösség egyaránt (Kállai 2018). A magyar cigányokat általában muzsikus cigányokként tartják számon, noha természetesen nem minden romungro (magyar cigány) választotta, választja ezt a foglalkozást. Jellemző módon a nem muzsikálásból élők is legtöbbször így nevezik magukat, a jobb társadalmi megítélés és főleg a többi cigány népcsoporttól való egyértelmű megkülönböztetés végett.

A muzsikus cigányság úgy tekint a többségi társadalomra, mint amelyhez alkalmazkodni kell, és amellyel szemben ki kell alakítania a maga védekezési stratégiáját is. Az utóbbi állandó készenléti állapotot jelent számára. A többségi társadalom szemében a cigányság csupán kisebbség, melynek a problémái számára nem tűnnek létfontosságúnak. Ezek a problémák ráadásul a többségnek a kisebbséghez fűződő viszonyából is fakadnak. Kétségtelen, hogy a muzsikus cigányok a társadalom megítélése szerint a cigányságon belüli kasztot, külön csoportot jelenti.

A „specialitást” egyértelműen maga a foglalkozás jelenti. Egészen a közelmúltig érvényben volt egy ilyenfajta társadalmi kategorizálás, amely nélkülözhetetlen az érintettek önbesorolásához is. A dolog azonban változott az utóbbi évtizedben, nem utolsósorban azért is, mert a cigányzene iránti kereslet csökkenéssel eltűnően van egy, az élettevékenység által definiált cigány kategória. Ennek a folyamánként pedig a muzsikusság mint külön identitáskonstrukció is elenyészően van.

Az interjúalanyok szerint a muzsikusság létérték és hagyomány, amelyet fontos megőrizni, továbbörökíteni, mert identitásuk meghatározó része, ugyanakkor saját gyermekeiktől nem várják már el feltétlenül, hogy a zenészhivatást válasszák, és ebben többnyire a megváltozott munkaerőpiaci körülmények is közrejátszanak.

„Van egy bátyám és egy nővérem. Nővérem hobbi szinten énekelt, bátyám pedig a Bécsi Zeneakadémián végzett gitárművész. Nem a szülőknek köszönhető, sőt...nem szeretnék volna, hogy a zene közelébe kerüljünk.” (A6)

„Apuék nem nagyon támogatták a zenei képzésemet, és különösebb tehetséget sem mutattam, ami ezt indokolta volna.” (A4)

A hagyomány igen fontos szerepet játszik abban, hogy a társadalmi csoport tagjainak életútjában a zene elsődleges szerepet töltsön be. Vannak akik számára a cigányzene, mások számára – elsősorban a megélhetés szempontjából – a komolyzene volt a meghatározó.

„Apu cigányprímást akart belőlem nevelni 87-88-ban, hiszen akkor az egy nagyon menő szakma volt. El is kezdtem hegedülni 4 évesen. A 90-es években volt egy váltás, hogy nehez vinni ezt a vonalat, mert egyre kevesebb volt a szálloda meg az étterem, de azt mondták, hogy a klasszikus zene az örök, egy biztos pénzkeresési formát láttak benne, megbecsülést, mert van rá esély, hogy elmenjen tanítani diplomával stb. Így elindultam a klasszikus zene irányába a kilencvenes évektől a 2000-es évekig. Nem tanulhattam meg egyetlen cigány zenét sem.” (A2)

„Az én esetemben ez nem volt kérdés, egyértelmű volt, hogy a családi hagyományokat követve zenész leszek, cigányzenész.” (A9)

„A családi hagyományok miatt nem is gondoltam másra csak arra, hogy én is cigányzenész legyek.” (A3)

Az etnikai csoport megnyilvánulásának egyik alappillére, hogy önmagát mint társadalmi csoportot saját maga és mások számára megfogalmazza és elfogadtassa. Ennek megvalósíthatósága akkor a leginkább hatékony, amikor az egyén – és ennek apropóján a társadalmi csoport – ismeri, felismeri saját identitásának jellemzőit, jelen esetben a muzsikusság létjelentőségét. A kulturális reprezentáció és a csoportnyilvánítás a társadalmi emlékezet (Burke 2001) és a társadalmi demonstráció által nyilvánul meg, a tradíciók felmutatásával (pl. családi hagyományokat követve válik valakiből zenész) és a közösség múltjának megalkotásával (Bindorffer 2001). Identitásuk szorosan kötődik a zenéhez, ugyanakkor nem kötik kizárólagosan a „muzsikusság cigány önazonosságát” a zenéléshez, fontos identitásformáló elem a családi szocializáció, amely a társadalomhoz fűződő viszonyát alakítja ki bennük.

„A magasan képzett zeneművészek között például nincsenek muzsikusságon kívül más romák, legalábbis nem tudnék példát mondani. A romáknál persze mindig jelen volt a zene, minden csoportnál, de a muzsikusságot valamilyen „előkelőség”, tanultság jellemezte/jellemzi. Jobb társadalmi megítélésük volt, pont, amiről írtam, az esti öltönyös muzsikálások, nívós helyeken, nívós körökben. Rendszerváltás előtt úgy jártak külföldre, mint ahogy most bárki az EU-ban. Ezt mindig irigyelték romák és nem romák egyaránt.” (A6)

„Nagy szerepe van, mert ez a kötelék, ami összekapcsol minket, még akkor is ha történetesen nem az a hivatásunk” (A9)

„Nem kizárólagos [a cigányzene – megj.], hanem a család a lényeg, az a légkör, szemlélet, amiben nevelkedtem. A szüleimtől mindig csak azt hallottam, hogy mi muzsikus cigányok vagyunk, de ugyanakkor magyarok is. Én megszoktam, hogy egyszerre vagyok muzsikus cigány és magyar. Ez annyira természetes volt, hogy soha nem is gondolkodtam rajta. A Himnuszt a sajátunknak tekintettük eszünkbe sem jutott, hogy az nem a miénk is.” (A2)

„Ha a családban lenne valaki, aki nem zenész, attól még ugyanúgy muzsikus cigány lenne, mert a mi hagyományainkat követné.” (A3)

Egyes interjúalanyok számára a családi viselkedésminták, az elsődleges szocializáció és nem a muzsikushivatás volt a döntő identitásképző mechanizmus. A nyelv önmagában is identitásképző, érzelmi és gyakorlati dimenziói egyaránt vannak. A nyelvhasználati szokásokban generációs különbségek is felfedezhetők az interjúalanyok mindegyike elmondta, hogy sem ő sem pedig egyetlen családtagja sem beszél a cigánynyelvet, kizárólag magyarul beszélnek egymással. A cigánynyelv ismeretének hiánya azonban nem gátolja őket abban, hogy ahhoz a muzsikus cigány társadalmi csoporthoz tartozónak vallják magukat, nem érzik úgy, hogy általa „kiüresedett volna etnikai identitásuk kulturális tartománya” (Bindorffer 2001, 66), véleményük szerint identitásukat nem a nyelv, hanem a zene határozza meg és annak tradicionális jellege.

„Nem beszélem a cigány nyelvet és nem tartom fontosnak. Erről az jut még eszembe, hogy pont ez is muzsikus cigánnyá tesz. Nem beszélem a nyelvet csak néhány szót ismerek, azt is magyarosan ragozva.” (A6)

„A mi családukbán mindenki magyarul beszél. A szüleim és a nagyszüleim sem emlékszem, hogy beszéltek volna más nyelven. A muzsikus cigányok, már régen a magyar nyelvet beszéltek, hiszen másképpen nehéz lett volna a beilleszkedés. Az oláh cigányok és a kárpáti cigányok úgy tudom, még tartják a nyelvüket, de persze magyarul is tudnak.” (A2)

„A mi családukbán, a nagyszüleink, de még a dédszüleink sem beszéltek cigányul, kizárólag a magyar nyelvet használták. Ezért mi sem tudunk, csak magyarul. Ebből következően a gyerekeim is csak magyarul tudnak.” (A1)

„Nálunk senki nem beszélte a nyelvet, így én, mintegy visszatalálás a saját kultúrához, elkezdtem tanulni, és most már sok mindent értek.” (A4)

„A családukbán mindenki magyarul beszél ez természetes nálunk.” (A3)

„Gyerekkoromban otthon csak magyarul beszélünk, nem is került szóba, hogy ne magyarul beszéljünk a gyerekeim is magyarul beszélnek.” (A5)

Míg korábban a muzsikus cigány lét jelentősége elsősorban a zenélésben és a hagyományok ápolásában játszott kiemelkedő szerepet, mára ezek kisebb mértékben jellemzők, ugyanakkor azok, akik nem választották hivatásul a zenélést vagy nem beszélnek cigány nyelven mégis büszkéek származásukra. A következőkben tekintsük át, hogyan is definiálják az interjúalanyok a muzsikus cigány identitást.

A muzsikus cigány identitás definiálása

A cigányság esetében nincs egy egységesen kialakult kritériumrendszer, azonban vannak olyan jellemzők, amelyek képesek definiálni a csoportot. Ilyen jellemző például a közös csoporttudat, amelyet a közösség tagjai önmagukra nézve relevánsnak tartanak. Ebből következik, hogy a beleszületettség fontos kritérium, hiszen csak az tekinthető a cigány „népcsoport” tagjának, aki az adott közösségbe születik, ez ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy az egyik közösségbe született személy nem kerülhet be egy másik közösségbe, ebben az esetben viszont identitásváltás következik be, az illető akár teljes mértékben asszimilálódik a választott közösségbe. További jellemzőnek tekinthető a kölcsönös szolidaritási kötelezettség, az azonos nyelvhasználat, azonos életmód és az endogámia. A „népcsoportba” való besorolás párhuzamosan több szempont

szerint is lehetséges, például nyelvjárás, lakóhely, életmód és mesterség szerint. Ez utóbbi esetében érdekelt, hogy interjúalanyaim szerint mi az, ami muzsikus cigánnyá teszi az embert, még akkor is, ha nem mestersége a zenélés, esetleg még kedvtelésből sem űzi. A válaszadók szerint a hagyományok, a zene tisztelete és szeretete meghatározó a muzsikus cigány identitás szempontjából, továbbá, ahogy korábban is említettem a beleszületettség is fontos kritériuma a muzsikus cigány identitásnak. Az interjúalanyok büszkeséggel nyilatkoztak származásukról:

„Elsősorban a hagyományok, a zene és a zenészek tisztelete. A közös beszélgetések, a közös zenélés, zenehallgatás, a szokások. Meglátásom szerint a fiatal nemzedék számára ez már nem adatott meg, mert már nincs igény a cigányzenére, a vendéglátóhelyek már nem alkalmazznak cigányzenészeket.” (A10)

„Muzsikus cigány az, aki annak születik nem lehet később azzá válni, mert a lényeg nem csak a zenélés, hanem a családi hagyományok.” (A5)

„Azon, hogy valaki muzsikus cigány legyen, olyan családba kell születnie, nem elhatározás kérdése.” (A7)

„A muzsikus cigánynak a saját népcsoportjába kell beleszületni, évszázadokon keresztül kell tanulni a szakmát. Az különbözteti meg a többi cigány népcsoporttól, hogy míg él, mindig tanul és gyakorol, saját ura, nem szolgál senkit, csak a zenét. A muzsikus cigány életét az az öröm tölti ki, amikor látja a hallgatóság arcán az örömet. Nem csak a pénz, hanem a zene szeretete vezeti, amikor muzsikálhat. A zenész életében a mesterségen kívül a kulturált életforma, intelligencia, és a többi embercsoport tisztelete a jellemző. (...) Én büszke vagyok a cigány identitásomra, büszke vagyok, kik voltak a szüleim, nagyszüleim, de arra vagyok a legbüszkébb, hogy magyar cigány vagyok New Yorkban.” (A8)

A muzsikus cigány identitást egyes interjúalanyok a felmenőik zenei hivatására vezetik vissza, amelynek következtében a zene gyermekkoruk meghatározó eleme volt, annak ellenére is, hogy ők nem követték édesapjuk hivatását, de mindaz, ami gyermekkorban szerves részét képezte életüknek, felnőttkorra is meghatározó maradt:

„Nehéz kérdések. Ha jól tudom hivatalosan az a cigány, akit a környezete annak tart és saját magát is annak tartja valaki. Azt gondolom, hogy muzsikus cigány attól vagyok, hogy a kávéházi cigányzenész életben nőttem fel. Tudom mit jelent, hogy apu minden este fehér ingben, öltönyben ment el este muzsikálni. Tudom milyen a nótázás egy asztalnál reggelig és stb. (...) Sokan élnek roma származású hivatásos zenészek, akiknek erről fogalmuk sincs, de ők nem is tartják magukat muzsikus cigánynak, hanem inkább cigánynak, aki éppenséggel zenél. A magasan képzett zeneművészek között például nincsenek muzsikus cigányokon kívül más romák, legalábbis nem tudnék példát mondani.” (A6)

„Engem a gyermekkorom tesz muzsikus cigánnyá. Az a típusú zene, amit apa játszott. Az a típusú életstílus, amit a családom akkoriban élt, amikor Apu minden este zenélt. Jelenti azt, hogy rengeteg nótát ismerek, ahogy táncolok, és hogy bármikor alszom egy csárda padján is.” (A4)

Vegyesházasság, akkulturáció

A vizsgált csoport esetében egy asszimilációs-integrációs folyamatnak lehetünk tanúi, amely egyrészt a családmodell megváltozásában és a vegyesházasságok megjelenésében mutatkozik. Egyre később vállalnak gyereket, csökkent a gyerekszám is és egyre többen kötnek nem cigány származásúval házasságot (Pálos 2004, 2006). A vegyesházasság megítélésében az interjúalanyoknak egyöntetű volt a véleményük, vagyis, hogy semmilyen ellenérzésük nincs és mind-egyikükük családjában gyakori volt a nem-cigánnyal való házasság.

„A feleségem zsidó. A bátyámé is. Megadjuk egymásnak a tiszteletet, engem befogadott a zsidó közösség, őt meg a mi közösségünk, a családjunk, mert az a lényeg, hogy én őt választottam, tehát a családjunkba tartozik. Megünnepeljük a hanukát és a karácsonyt is!” (A8)

„Az én családomban és a feleségem családjában is voltak vegyes házasságok. Voltak magyarok és zsidók is az őseim között. Régen azért tudni kell, hogy a nagy muzsikusközpontok szerettek egymás között házasodni, de azt nem kell képzelni, hogy elítélték volna a vegyes házasságokat.” (A1)

„A mi családjunk soha nem gondolta azt, hogy a cigányoknak kizárólag cigány házastársuk lehet, régen sem volt így és most sincs másképp.” (A5)

„A muzsikusközpontnál a vegyes házasság nagyon régóta megszokott. Sokan kötöttek és kötnek ma is házasságot nem cigány emberekkel. Jó magam is ide tartozom.” (A10)

„A cigányzenészek számára sohasem volt kötelező, hogy cigány nőt vegyenek feleségül és a nők számára sem volt kötelező, hogy cigány ember legyen a férjük, Ez már nagyon régen így van.” (A7)

Természetesen akadt olyan interjúalany is, aki végül cigánylányt vett feleségül, mert a közös történelem, a szocializációs és a hagyományok fontos tényezőknek bizonyultak:

„De igen, mert egyszer csak jött egy olyan cigánylány, aki ugyanaz a kör, mint én, akit korábban nem ismertem, csak az apját meg a testvérét, akik muzsikusközpontok. Egy híres zenész családból, tehát ő ugyanabban nőtt fel, amiben én. Ugyanaz az ő „története”, mint ami az enyém. Amikor megismerkedtem vele, akkor éreztem azt, hogy most hazataláltam. Mert én olyan cigánylányt akartam, ha már cigánylány, aki van annyira gádzsó, mint én. Olyan, cigánylányt nem akartam, aki túlságosan begyepesedett.” (A2)

A cigány magyar vegyes házasságokkal foglalkozó szakirodalom többnyire olyan házasságokat vesz számba, amelyek esetében a házastársak között jelentős, a környezet számára is jól látható, és ismert kulturális, szocializációs és társadalmi státuszbeli különbségek tapasztalhatók. A muzsikusközpontok esetében ez nem igaz, mivel az akkulturáció bizonyos szintjét már elérték. Ezeknek a családoknak a kapcsolati hálóját (családi és munkahelyi egyaránt) nagy részben nem cigányokból áll. Barátaik, munkatársaik jó része sem cigány. Abban a mikrokozmoszban, ahol élnek és dolgoznak, nem okoz „megrázkódtatást”, ha vegyes házasságra lépnek, ezért az ilyen tárgyú kutatások a zenész cigányság esetében nem relevánsak. Annak az oka, hogy a muzsikusközpontok régebben egymás között házasodtak, abban rejlik, hogy a zene annyira fontos és meghatározó helyet foglalt el a család mindennapjaiban, hogy ezt nagyon nehezen tolerálhatta egy „normális” család. Praktikus ok volt ez tehát, semmint valamilyen előítélet. A 20. század harmadik és negyvenes éveiben vált gyakoribbá a vegyes házasság, amikor a zenész dinasztiák már egyfajta társadalmi elfogadottságra, tiszteletre tettek szert. Egyértelműnek tűnik, hogy a vegyes házasságok elősegítették, elősegítik a társadalmi befogadást, az asszimilációt.

A zene szerepe a gyereknevelésben, továbbörökítésben

A muzsikusközpontok esetében annak ellenére, hogy vannak olyanok, akik már nem foglalkoznak hivatásszerűen a zenével, hanem inkább polgári szakmát választottak, mégis meghatározó, hagyományörző jellege van a zenének. Az interjúalanyok nem várják el gyerekeiktől, hogy zenészek legyenek, fontosnak tartják a polgári foglalkozást – többnyire a megélhetés miatt – de családi minimum a hangszerek ismerete és legalább egy hangszeren való játszás képességének elsajátítása.

„Most töltötte kislányom az 5. évet, most nyáron hangszert adok a kezébe. Anyu is 8 évig csellózott, 4 évig hegedült. Azt sem zárom ki, ha őstehetség a lányom, akkor lehet zenész is, de mindkét lányomtól megkövetelem a civil foglalkozást is. Például a sógorom, a feleségemnek a kisebbik öccse egészen 21 éves koráig úgy volt, hogy mérnök-informatikus

lesz, de 3 hónap alatt felkészítették a Snétberger táborban a zeneakadémiára, úgyhogy zenei pályára ment. 3 évig zongorázott Danika, de soha nem akart muzsikus lenni. De később eladták a zongorát. Aztán a mérnök-informatika felé orientálódott és hirtelen jött egy „pálfordulás”, kiderült, hogy egy istenadta tehetség. Én ilyet még nem láttam, hogy valaki 3 hónap basszusgitározás után bekerül ide és aztán bekerül a zeneakadémiára. Valahogy utat tört magának, tehát van ilyen is. Ha ilyen tehetség lesz a lányom, akkor csinálja, de akkor is szeretném, hogy legyen civil foglalkozása.” (A2)

„Az én két lányom közül egyik sem választotta a zenét. Gyerekkorukban mind a ketten tanultak hangszeren játszani, de én nem erőltettem ezt a dolgot. Inkább amellet voltam, hogy tanuljanak rendes polgári foglalkozást. A zenélés már nem ad biztos megélhetést. Nagyon nagy, kiugró tehetségnek kell lenni ahhoz, hogy ebből meg tudjon élni az ember. Mind a ketten külföldön élnek. A szállodaiparban és a bankszektorban dolgoznak.” (A1)

„Szeretném zenére taníttatni őket. Ezen kívül azt tartom felelősségemnek, hogy jó döntéshozatal képességére neveljem, okítsam őket. Számomra ez nem a szeretném/nem szeretném kérdés, hanem hogy ők mit szeretnének majd, de a lehetőséget meg szeretném adni nekik, hogy zenéhez értő emberek legyenek.” (A6)

„Szép lenne, ha hivatásául a zenét választaná. Biztatnám, hogy több műfajban dolgozzon, kísérletezzon. Mindenképpen támogatnám, különösen, ha tehetséges lenne, és ez boldoggá tenné. Emellett biztosan szoronganék az egzisztenciája miatt.” (A4)

„Soha nem szerettem volna, ha gyermekeim cigányzenészek legyenek, mindamellett, hogy zenélnek. Komolyzenei tanulmányokat folytattak és ezt a műfajt űzik.” (A9)

„A gyermekeim nem tanultak zenélni, mert kicsik voltak, amikor kivándoroltunk Amerikába. Én otthon, Magyarországon tanultam hegedülni, hiszen nagyapám híres primás volt, de már édesapám is benzinkutas volt, én vendéglátó iskolát végeztem. (...) Amerikában az volt a fontos a gyermekeimnek, hogy korszerű, használható diplomát szerezzenek. Egyik fiam közgazdász, másik informatikus, lányom fodrász. Otthon zongoráznak, de csak maguknak, kedvtelésből.” (A8)

Az interjúalanyok annak ellenére, hogy más-más generációhoz tartoznak, egyformán fontosnak tartják a zenét, függetlenül attól, hogy nem preferencia már a zenélés, mint élethivatás. Igaz, hogy már csak emocionális okokból is, de elképzelhetetlennek tartják, és tartották, hogy a gyermekeiknek ne legyenek a zenével kapcsolatos meghatározó élményeik.

A tanulás szerepe a családban/értelmiségivé válás hatása az identitásra

A tanulás fontossága a muzsikus cigány családokban kiemelkedő, sőt ez nyújt biztonságot, egzisztenciális lehetőséget számukra. Ezt igazolják az alábbi interjúrészletek is, amelyek a tanulás fontossága mellett a hagyományörzés aggodalmát is kifejezték a jövő generációjára gondolva:

„Úgy látszik, hogy én vagyok az utolsó a családban, aki muzsikálásból él. A lányaim mindketten külföldön élnek. Nem lehet már megélni a szórakoztató zenei iparban. A komolyzene az más, arra mindig van kereslet. Egyre több muzsikus cigány fiatal választ polgári foglalkozást. Azt, hogy ők és főleg a gyerekeik meddig fogják még magukat cigánynak, muzsikusnak tartani nem tudható. Jó lenne megőrizni a muzsikus családok hírét, de szerintem ez egyre inkább el fog tűnni, felejtődni.” (A1)

„A muzsikus cigányoknál úgy gondolom, ez nem akkora ellentét. Hagyományosan fontos a tanulás számunkra. Jó magam is értelmiségi vagyok, e mellett játszom hangszeren, nagyon fontos a zene az életemben. Amellett, hogy roma értelmiséginek tartom magam, polgári foglalkozásom van, muzsikus cigánynak tartom saját magam és a gyermekeimet is így nevelem. Azt, hogy ez meddig, hány generációig tart még nem tudom.” (A2)

„A muzsikuskoknál mindig fontos volt, hogy jól tanuljon a gyerek és büszkék lehessenek a szüleik rájuk, nem csak a zenélésben kellett jónak lenni, de meg kellett felelni az iskola elvárásainak is, mind tanulásban, mind viselkedésben.” (A7)

Akad olyan interjúalany is, aki szerint az értelmiségivé válás csökkenti a cigány identitást, de véleménye szerint ez nem törvényszerű, az ő esetében épp a fordítottja történt:

„Sokszor tapasztalom, hogy az értelmiségivé válás maga után vonja-e a cigány identitás csökkenését, de szerintem ez nem automatikus. Én például megerősödtem benne.” (A4)

Mások szerint az iskolázottság nem befolyásolja az identitást, mert annak ellenére, hogy a gyermekek diplomát szereznek, nem tagadják meg származásukat:

„Szerintem nem, mert az, hogy az ember hova tartozik, és mit gondol a többi emberről az nem az iskolázottságtól függ. A gyermekeim mind diplomások, de nem távolodtak el a családtól és muzsikus cigánynak vallják magukat.” (A9)

Az értelmiségivé válás és a hagyományok ápolásának hiánya együttesen bizonyos identitásvesztéssel jár együtt, ezt igazolják az alábbi megjegyzések is:

„Elméletileg nem. Gyakorlatilag viszont sok példa van rá, hogy igen. Jó lenne, ha nem így lenne, de az igazság az, hogy gyakran így van.” (A6)

„Nagyon fontos a zenész cigány családban a tanulás. Nálunk apám ragaszkodott, hogy szakmát szerezzek, a gyermekeimnél is az volt a cél, hogy korszerű, időtálló, használható diplomát szerezzenek. Őket már nem érdekli a származás, tudják, hogy félig cigányok, félig zsidók, de ők már amerikaiak! De ugyanakkor otthon csak magyarul beszélnek, de megeskettem őket, hogy az én tiszteletemre, ha lesznek gyermekeik, tanítsák meg magyarul beszélni.” (A8)

Az interjúalanyok számára a tanulás, továbbtanulás kiemelkedően fontos, az asszimilációnak részeként is tekinthetünk rá, amely hosszútávon az értelmiségivé válással és a muzsikus cigány identitás jellemzőinek gyengülésével közelebb viszi a csoportot az identitásvesztéshez.

Összefoglalás

A muzsikus cigány önazonosság alapja a cigányzene hivatásszerű művelése. Ez jelenti a legerősebb kohéziós erőt a családon belül, a családok között és ez képezi a biztonság, az önbecsülés bázisát is, ami nélkül nem lehet felvenni a harcot a sztereotípiák és a stigmatizáció ellen.

A polgári foglalkozás megválasztása a zenélés helyett, a vegyes házasságok („magyar” – muzsikus cigány), valamint az identitás funkcionálissá válása és az egyén általi megváltoztathatósága jelzik a muzsikus cigány asszimilációs törekvések irányát. Fontos hangsúlyozni, hogy hozzávetőlegesen sem jósolható meg e folyamat vége. A vegyes házasságok segítik az asszimilációs folyamatot, a vegyes házasságból született „félig” cigány származású gyermek vegyes házasságának a lehetősége is nagyobb.

A cigányzenész identitás átalakulásának, csökkenésének és majdani megszűnésének meghatározó eleme a legfőbb összetartó erőnek, a muzsikálásnak, mint foglalkozásnak a megszűnése. Ez a folyamat az 1970-es évektől folyamatosan tart, még ha nem feltétlenül jelenti is a zenéléssel való teljes szakítást, de a műfajon belüli változás ugyanazt a hatást válthatja ki⁶. Napjainkban zajló folyamat, hogy az 50-60 éves cigányzenészek gyermekei keresik a maguk helyét a magyar társadalomban. Egyrészt a biztonság és önbecsülés döntően már nem biztosítható a cigányzene által, másrészt nincs más lehetőség számukra, mint a családi szocializációs mintát követve beilleszkedni a társadalomba. A többi cigány népcsoport tagjaival szemben ők nem

⁶ Megmarad a zene, mint hivatás, de az már nem cigányzene, hanem komolyzene vagy jazz, esetleg más műfaj.

rendelkeznek olyan identitással, amit a „magyarságuk” konkurenciájának tekinthetnének. Cigány származásukra épülő érdekérvényesítő képességük eleve nincs, hiszen nem kaphattak a családban ehhez kellő muníciót. A beilleszkedést számukra azonban megkönnyíti saját kapcsolati hálójuk, ami nem korlátozódik cigány emberekre, ugyanakkor kisebb-nagyobb mértékben őket is éri az előítéletekből fakadó negatív élmények. A társadalom a kulturális diskurzusokban elvár bizonyos viselkedésmintákat, egyfajta hierarchikus cigányszerepet, kiváltképpen új, ismeretlen környezetben. Egyszerre kell meg felelniük a társadalmi elvárásoknak, ugyanakkor meg is kell őrizniük vagy éppenséggel ki kell alakítaniuk a saját önazonosságukat mindig ügyelve arra, hogy ne sérüljön a családtagjaikkal meglévő érzelmi viszonyuk.

Az interjúk alapján igazolva látszik, hogy a muzsikus cigány családok asszimilációs stratégiái, melyek közel két évszázados múltra tekintenek vissza, komoly kihívás előtt állnak. Egyfelől az erős gazdasági, kulturális és kultúrpolitikai hatások következtében drasztikus módon lecsökkent a hagyományos magyar nóta és cigányzene iránti kereslet, másfelől – az előbbiből következően – a családokat összetartó, a családi viselkedés mintákat és az identitásukat meghatározó hivatásszerű zenélés a családok 20-30 éves fiatal tagjai számára már nem biztosítja a megélhetést. Itt elsősorban a cigányzene műveléséről beszélünk. Sok fiatal választja a komolyzenét esetleg a jazzt, de ez a hivatás már nem bír a cigányzenéhez hasonló identitást formáló erővel. Meglátásunk azonban az, hogy a szóban forgó korosztály még részben megőrzi muzsikus cigány identitását és át fogja örökíteni azt a gyermekei számára. Ebben fontos szerepet játszik, hogy ők még „élőben” tapasztalták meg, hogy az édesapjuk cigányzenész volt, s ez erős érzelmi kötődést jelent a műfajhoz is. A gyermekek identitásának kialakulásában fontos szerepet játszik, hogy szüleik mindketten cigány származásúak-e, hogy szüleik zenészek-e, és ha igen, akkor milyen műfajt választottak. Ugyanakkor közülük sokan már nem látják a szüleiket cigányzenészként vagy egyáltalán zenészként dolgozni.

A fent leírtak abba az irányba mutatnak, hogy a muzsikus cigány családok számára legvalószínűbb alternatívának az kínálkozik, hogy néhány nemzedéken belül teljesen asszimilálódnak a magyar társadalomba. Ezt az asszimilációt segíti a nyelvvesztés, az egyre gyakoribbá váló vegyes házasságok, továbbá, hogy egyre többen választanak maguknak polgári foglalkozást. Amennyiben mégis a hivatásszerű zenélést választják, akkor is a pop, a komolyzene vagy a jazz jöhet elsősorban szóba a cigányzene iránti kereslet szinte teljes megszűnése okán. Az asszimilációt segíti továbbá, hogy a tanulás rendkívüli fontossággal bír a muzsikus cigány családok életében, az értelmiségivé válás a társadalom részéről növelheti az elfogadás erősödését és a sztereotípiák csökkenését, az értelmiségi lét pedig erős asszimilációt erősítő elem a muzsikus cigányság esetében. Az első generációs értelmiségi fiataloknak azonban nagy kihívást jelent ennek az új szerepnek a vállalása, az egzisztencia elérése, a családdal való jó viszony fenntartása még akkor is, ha nem cigány fiatalemberről van szó. Ennek oka, hogy nem áll rendelkezésre a családi minta, a kapcsolati tőke gyenge, és egy cigány fiatal esetében fokozottan jelentkezik ez a probléma. A pszichológiában ezt az állapotot „kapunyitási krízisnek” hívják, és a megpróbáltatás terheinek az enyhítésére különböző tréningeket is alkalmazhatnak. Ennek a problémának a megoldása nyilvánvalóan könnyebb ott, ahol a család, ha nem is értelmiségi, de asszimilálódott a maga környezetéhez, ahol a családtagok kapcsolati tőkéje és általában az ismerősei, a barátai jelentős mértékben nem cigány származású emberekből tevődik össze: ahol kisebb a kontraszt a régi és az új környezet között. Megítélésünk szerint a muzsikus cigány értelmiség viszonylag könnyen beilleszkedik ebbe az új helyzetbe, az első generációs értelmiségi létbe. Ennek fő oka, hogy a családi szocializáció során már megszerezte hozzá a szükséges „alapokat”.

IRODALOM

- Apró Ferenc (1995) Cigányprímások a 19. századi Szegeden. In: Kikli Tivadar (1995szerk.) *Dugonics Társaság évkönyve 1993–1995*. 177–197.
- Bányai Elemér (1905) Zsidó-cigányok. *Hazánk*, XII. évf. 172. sz., 1.
- Bindorffer Györgyi (2001) *Kettős identitás: etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest, Új Mandátum.
- Csemer Géza (1994) *Fejezetek a magyar cigányzene történetéből*.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/cigany_irodalmi_arckepecsarnok_1/pages/010_csemer_geza.htm (letöltés dátuma: 2021. 11. 25.)
- Csenki Imre – Csenki Sándor (1977) *Cigány népdalok és táncok 1–2*. Budapest, Zeneműkiadó.
- Csepeli György – Fábrián Zoltán – Sik Endre (1998) Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (1998szerk.) *Társadalmi riport 1998*. Budapest, TÁRKI. 458–489.
- Erős Ferenc (1998) Előítélet és etnicitás – a cigányellenesség dimenziói a magyar társadalomban. In: Erős Ferenc (1998szerk.) *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest, Új Mandátum. 237–245.
- Faragó Tamás (2010) Az első magyarországi népszámlálás fennmaradt forrásanyaga (egy forráskiadási munka tanulságai). *Demográfia*, 2010, 53. évf. 4. szám. 315–372.
- Felletár Béla (1997) *Makói primások és zenészdinasztiák*. Makó, Makói Városvédő- és Szépítő Egyesület.
- Forray R. Katalin (2007) *Muzsikusnak lenni*. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Forray R. Katalin (2013) *Az idő fogságától szabadon. Tanulmányok a cigányság iskolázásáról és felemelkedéséről*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (1998) *Cigány gyermekek szocializációja. Család és iskola*. Budapest, Aula.
- Giddens, Anthony (2006) *Szociológia*. Budapest, Osiris.
- Habermas, Jürgen (2011) *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Budapest, Gondolat.
- Kállai Ernő (2011) *A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában*.
http://www.kallaierno.hu/data/files/ciganyzeneszek_helye_es_szerepe_magyar_tarsadalomban_es_magyar_kulturaban_9rSXuJ.pdf (letöltés dátuma: 2021. 11. 25.)
- Kállai Ernő (2018) A cigányok és a zene. A cigányzene és a zenész cigány fogalmának változása az elmúlt évszázadokban. *Belvedere Meridionale*. 30. évf. 3. sz. 120–140.
<https://doi.org/10.14232/belv.2018.3.7>
- Kovai Cecília (2013) Azok a „boldog békeidők”. A „magyarság” mint ideál, a cigányság mint analógia. In: Szuhay Péter (2013 szerk.) *Távolodó világaink. A „cigány-magyar együttélés” változatai*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság. 41–57.
- Kovalcsik Katalin (1988a) Hazai írások a cigány népzeneéről. In: *Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből* (4). 101–115.

- Kovalcsik Katalin (1988b) A beás cigány népzene szisztematikus gyűjtésének első tapasztalatai. In: *Zenatudományi dolgozatok*: 215–233. Budapest, MTA Zenatudományi Intézet.
- Kovalcsik Katalin (1993) A beás cigányok népzenei hagyományai. In: Barna-Bódi (1993szerk.) *Cigány néprajzi tanulmányok 1. Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18-19. században*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 231–244.
- Máté Mihály (2006) Tematikus bibliográfiák II. Cigány foglalkozások, cigány mesterségek. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok. PTE BTK NTI, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. http://nevtud.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Romologia/Kiadvanyok/GS17.pdf (letöltés dátuma: 2021. 11. 25.)
- Mátray Gábor (1984) *A muzsikának közönséges története és egyéb írások*. Budapest, Magvető.
- McQuail, Denis (2003) *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Osiris.
- Neményi Mária (1999) Biológia vagy kultúra? Termékenységgel kapcsolatos szerepviselekedések a roma nők körében. In: Glatz Ferenc (1999szerk.) *A cigányok Magyarországon*. Budapest, MTA. 103–138.
- Pálos Dóra (2004) „Cigányok”, „újmagyarok” vagy „romák”? Kulturális antropológiai esettanulmány. In: A. Gergely András – Papp Richárd (2004szerk.) *Kisebbség és kultúra*. Budapest, MTA ENKI – MTA PTI – ELTE Kulturális Antropológia Szakcsoport. 336–358.
- Pálos Dóra (2006) „Cseperedünk”. Egy beás cigány közösség önsztereotipizálási folyamatairól. In: Bakó Boglárka – Papp Richárd – Szarka László (2006szerk.) *Mindennapi előítéleteink. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Budapest, Balassi. 91–119.
- Pálos Dóra (2010) Cigány identitások nehézségei. Egy önbeszámolókon alapuló vizsgálat tanulságai. *Esély – Társadalom és szociálpolitikai folyóirat*, 2010/2. 41–63.
- Parsons, Talcott – Bales, Robert F. (1956) *Family Socialization and Interaction Process*. London, National Library of Australia.
- Phinney, Jean (1996) Understanding ethnic diversity. *American Behavioral Scientist*, 199. <https://doi.org/10.1177/0002764296040002005>
- Phinney, Jean (2003) Ethnic identity and acculturation. In: Chun, Kevin M. – Organista, Pamela Balls – Marín, Gerardo (2003eds.) *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*. Washington DC, APA. 63–81. <https://doi.org/10.1037/10472-006>
- Sárosi Bálint (1971) *Cigányzene*. Budapest, Gondolat.
- Sz.n. (1916) A cigány a harctéren. *Új idők*, 22.évf. 4.sz. 156.
- Sz.n. (1897) Képes krónika. *Új idők*, 3. évf. 2. sz. 43.
- Tajfel, Henri (1982) Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 1982, vol. 33. 1–39. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>
- Zipernovszky Kornél (2017) „Ki fog győzni – a jazz vagy a cigány – nehéz megjósolni”. A cigányzenészek megvédik a magyar nemzeti kultúrát. *Replika*, 2017/1–2. sz. 67–87.